

Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo psichosocialiniai veiksniai vaikų ir tėvų vertinimu

Roma Jusienė

Vilniaus universitetas, Psichologijos institutas
Roma.jusiene@fsf.vu.lt

Ilona Laurinaitytė

Vilniaus universitetas, Psichologijos institutas
Ilona.laurinaityte@fsf.vu.lt

Vilmantė Pakalniškienė

Vilniaus universitetas, Psichologijos institutas
Vilmante.pakalniskiene@fsf.vu.lt

Santrauka. Internetas tapo neatsiejama ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų kasdienio gyvenimo dalimi. Dėl šios priežasties yra intensyviai tyrinėjama, kaip naudojimasis internetu veikia įvairias vaikų funkcionavimo sritis ir kokių sukelia problemų. Šiame straipsnyje aprašyto tyrimo tikslas buvo analizuoti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų naudojimosi internetu trukmę bei kompulsyvumo veiksnius vaikų ir jų tėvų vertinimu. Tyrimo dalyvių imtį sudarė 304 vaikų (antros ir trečios klasės mokinių) ir jų tėvų diados. Vaikų amžiaus vidurkis buvo 8,47 metų ($SD = 0,56$), 50,3 % imties – berniukai. Vaikai ir jų tėvai pildė Kompulsyvaus interneto naudojimo skalę (Meerkerk, van den Eijnden, Vermulst, & Garretsen, 2009), teikė informaciją apie naudojimosi internetu trukmę. Tėvai taip pat pildė Galių ir sunkumų klausimyną (Goodman, 1997) ir teikė informaciją apie vaikų socialinę demografinę aplinką, o vaikai – apie savo santykius su tėvais ir bendraamžiais. Ir vaikų, ir tėvų vertinimu berniukų kompulsyvaus interneto naudojimo įverčiai yra reikšmingai didesni nei mergaičių. Bendrai vaikų ir tėvų nurodytų vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo įverčiai reikšmingai susiję, nors tėvai nurodė didesnius vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo įverčius ir ilgesnę naudojimosi internetu trukmę negu vaikai. Tyrimo rezultatai rodo, kad pradinio mokyklinio amžiaus vaikų kompulsyvų naudojimąsi internetu: a) vaikų vertinimu, leidžia prognozuoti naudojimosi internetu trukmę, kartu atsižvelgiant į prosocialaus elgesio bei vaiko santykių su tėvais įverčius, šeimos finansinę situaciją bei vaiko lytį; b) tėvų vertinimu, leidžia prognozuoti naudojimosi internetu trukmę, vyriškoji vaiko lytis, mažesni prosocialaus elgesio įverčiai bei didesni elgesio ir emocijų sunkumų įverčiai, kartu atsižvelgiant į šeimos finansinę situaciją. Straipsnyje aptariamos praktinės rekomendacijos ir įžvalgos tolesniems tyrimams.

Pagrindiniai žodžiai: pradinis mokyklinis amžius, vaikai, internetas, kompulsyvus interneto naudojimas, elgesio ir emocijų sunkumai.

Received: 15/1/2020. Accepted: 18/6/2020

Copyright © 2019 Roma Jusienė, Ilona Laurinaitytė, Vilmantė Pakalniškienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

The Psychosocial Factors of Elementary School-Aged Children's Compulsive Internet Use As Reported by Children and Parents

Abstract. Children's electronic media use in the form of Internet has increased over the past decades. The activities that children engage using the Internet can lead to experiencing positive as well as negative outcomes. Recent studies have found that excessive time devoted to the Internet use and behavioral narrowing can lead to Internet addiction (Enagandula et al., 2018) or compulsive Internet use (Meerkerk et al., 2009). This phenomenon can be described as a greater risk of developing excessive online habits, which may result in impairments of individual's activities of daily living as well as relationships with others. Specific characteristics of these associations, however, have been examined only minimally in young children. The goal of this study was to examine the peculiarities of elementary school-aged children's Internet use in relation to sociodemographic and relationships with others, as well as possible behavioral and emotional difficulties. The sample consisted of 304 parent-child dyads. All children in the study were second or third grade students (mean age 8.47 years, SD = 0.56), 50.3% were boys. Children and parents completed the Compulsive Internet Use Scale (CIUS; Meerkerk et al., 2009) and provided information about time spent on the Internet. Parents provided sociodemographic information and completed the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ; Goodman, 1997), and children answered questions about their relationships with their parents and peers. The results of the study revealed significant gender differences in compulsivity of the Internet use, i.e. the estimates of boys CIUS – both provided by children and their parents – were significantly higher than girls. In overall, there was good agreement between parental and children's reports on child's CIUS, however parents reported higher CIUS scores and longer Internet use than children themselves. Regression analysis revealed that children's CIUS is predicted (a) from the child's perspective – by longer Internet time together with lower scores of child prosocial behavior, male gender, less advantaged financial situation in the family, and poorer parent-child relationships; (b) from the parent's perspective – by longer Internet time, male gender, lower scores of child prosocial behavior, higher scores of behavioral and emotional difficulties together with less advantaged financial family status. The findings of the study are discussed in light of evidence-based practice and research.

Keywords: school-aged children, Internet, Compulsive Internet Use, behavioral and emotional problems.

Įvadas

Pastaraisiais dešimtmečiais internetas tapo neatsiejama ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų kasdienio gyvenimo dalimi. Sparti informacinių technologijų raida naudojimąsi internetu daro vis labiau prieinamą ne tik įvairaus amžiaus suaugusiesiems, bet ir vaikams. Lietuva interneto vartojimo ypatumais pasaulio šalių kontekste nėra išimtis: mūsų šalyje internetas yra vienas sparčiausių, pigiausių ir pasiekiamiausių Europoje (We are Social, 2018, 2019; World Economic Forum, 2019). Dėl didelio interneto prieinamumo jau daugiau nei du dešimtmečius tyrinėjama, ar naudojimasis juo netampa dar viena priklausomybės forma – priklausomybe nuo interneto (angl. *Internet Addiction*; Brand, Young, Laier, Wolfing, & Potenza, 2016; Enagandula, Singh, Adgaonkar, Subramanyam, & Kamath, 2018; Young, 1996). Vis dėlto naudojimasis internetu savaime nėra vien neigiamas pasekmes sukeliantis reiškinys: pripažįstama, kad ir internetas, ir naudojimasis juo gali turėti daugybę teigiamų aspektų (Ciarrochi et al., 2016). Be to, mokslininkai atkreipia dėmesį, kad pernelyg įtraukiančios ir galbūt sukeliančios priklausomybę gali būti tik tam tikros veiklos (pavyzdžiui, vaizdo žaidimai prisijungus), bet ne informacijos paieška arba socialinių ryšių su draugais palaikymas (Bessière, Pressman, Kiesler, & Kraut, 2010). Dėl šios priežasties priklausomybės sąvoka naudojimosi internetu kontekste buvo gana greitai sukritikuota, o vietoj jos pasiūlyti alternatyvūs terminai (Brand et al., 2016; Ciarrochi et al., 2016). Pažymėtina, kad Psichikos sutrikimų diagnostinio ir statistinio vadovo penktajame leidime

(angl. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edition*; sutr. DSM-5; American Psychiatric Association, 2013) apibrėžta tik viena specifinė priklausomybės nuo interneto forma – žaidimų internetu sutrikimas (angl. *Internet Gaming Disorder*).

Pastaruosiu metu mokslinėse diskusijose šia tematika dažniausiai vartojamos sąvokos yra „naudojimosi internetu sutrikimas“ (angl. *Internet use disorder*; žr. Brand et al., 2016), „probleminis naudojimas internetu“ (angl. *problematic Internet use*; žr. Ciarrochi et al., 2016) bei „kompulsyvus interneto naudojimas“ (angl. *compulsive Internet use*; žr. Meerkerk, 2007; Meerkerk et al., 2009; van den Eijnden, Meerkerk, Vermulst, Spijkerman, & Engels, 2008; Vink, van Beijsterveldt, Huppertz, Bartels, & Boomsma, 2015). Visos jos apima asmens pernelyg didelį, sunkiai kontroliuojamą įsitraukimą į naudojimąsi internetu, o dėl to nukenčia kitos kasdienės veiklos. Meerkerk su kolegomis (2009) pasiūlyta kompulsyvaus interneto naudojimo samprata šiuo metu dominuoja tyrinėjant abipuses naudojimosi internetu sąveikas su paauglių ir jaunuolių psichikos sveikata. Kompulsyvus interneto naudojimas apibrėžiamas kaip vienmatis konstruktas, apimantis keletą tam tikro elgesio modelio apraiškų (Erceg, Buljan Flander, & Brezinščak, 2018; Meerkerk et al., 2009): 1) kontrolės praradimą, tai yra kai naudojantis internetu praleidžiama daugiau laiko nei planuota ir nesėkmingai mėginama sutrumpinti šį laiką; 2) nuolatinį susirūpinimą, tai yra kai neprisijungus prie interneto siekiama kuo greičiau prisijungti arba nuolat apie tai galvojama; 3) nerimastingą atsiribojimą ar užsisklendimą, kai nenurimstama tol, kol neprisijungiama prie interneto; 4) interneto naudojimą įtampos įveikai ar nusiramimui; 5) konfliktus su kitais arba vidinius konfliktus (pavyzdžiui, kaltę ar apgailėstą dėl negalėjimo nustoti naudotis). Šiame tyrime vadovausimės būtent kompulsyvaus interneto naudojimo samprata, nes, be jau minėtos priežasties, t. y. jos populiarumo atliekant panašaus pobūdžio tyrimus, ja paremtas ir vienas iš pagrindinių mūsų tyrimo metodų. Sinonimiškai bei cituodami kitų autorių tyrimus vartosime ir tokias sąvokas kaip intensyvus arba probleminis interneto naudojimas.

Pastaruosius du dešimtmečius intensyviai tyrinėjamos ir paauglių bei jaunimo įsitraukimo į internetą psichosocialinės priežastys bei pasekmės. Didelį susirūpinimą šia amžiaus grupe lėmė tai, kad (Erceg et al., 2018; Uzul & Kilis, 2019; van den Eijnden, Spijkerman, Vermulst, van Rooij, & Engels, 2010): 1) paauglystėje naudojimas internetu tampa itin patraukli ir pačių paauglių pageidaujama veikla; 2) raidos požiūriu, esant nepalankioms aplinkybėms, paaugliai yra labiau pažeidžiami nei suaugusieji; 3) paauglystėje sumažėja tėvų kontrolė ar priežiūra. Probleminis interneto naudojimas paauglystėje siejamas su daugybe neigiamų pasekmių: psichikos sveikatos problemomis, ypač nerimo ir nuotaikos sutrikimais, taip pat mažesne savigarba bei vienišumo jausmu (Anderson, Steen, & Stavropoulos, 2017; Park, Hong, Park, Ha, & Yoo, 2013; Selfhout, Branje, Delsing, ter Bogt, & Meeus, 2009). Iš Latvijoje atlikto tyrimo rezultatų matyti, kad paauglių probleminis naudojimas internetu siejosi su jų agresyviu elgesiu, nerimastingumu, disociatyviu elgesiu bei seksualinio pobūdžio susirūpinimu (Miltuze, Bite, & Sebre, 2012), o Lietuvoje atliktas tyrimas parodė, kad paauglių probleminis naudojimas internetu susijęs su jų neigiamu emocingumu bei nepatenkinamais santykiais su bendraamžiais ir šeimos nariais (Jusienė, Čėsniėnė, & Mordas, 2015).

Tačiau iki šiol diskutuojama ir tęstiniais tyrimais mėginama aiškintis, kas yra priežastis, o kas – pasekmė: ar probleminis interneto naudojimas sąlygoja psichikos sveikatos problemas, ar, atvirkščiai, jos tampa probleminio interneto naudojimo priežastimi (Ciarrochi et al., 2016). Štai Kaess ir kiti (2014) teigia, kad paauglių suicidinis elgesys, nerimas, depresija, elgesio sutrikimai, aktyvumo ir dėmesio sutrikimas yra reikšmingi ir nepriklausomi probleminio interneto naudojimo veiksniai. O van den Eijnden ir kolegų (2008) tęstinis tyrimas atskleidė, kad paauglių momentinis susirašinėjimas (angl. *instant messenger use*) prognozavo depresijos simptomus po pusės metų, bet ne atvirkščiai. Momentinį susirašinėjimą po pusės metų prognozavo vienišumo jausmas (van den Eijnden et al., 2008). Panašiai vieno naujesnių didelio paauglių tyrimo išvada yra, kad kompulsyvus interneto naudojimas prognozavo psichikos sveikatos problemas, bet šios kompulsyvaus naudojimosi internetu neprognozavo (Ciarrochi et al., 2016). Taigi vienaip ar kitaip pripažįstamos ir naujai vis patvirtinamos paauglių kompulsyvaus interneto naudojimo bei psichikos sveikatos problemų, ypač depresijos ir nerimo simptomų, sąsajos (Erceg et al., 2018), tačiau nėra sutariama dėl jų krypties. Visai galimas dalykas, kaip leidžia teigti sisteminės apžvalgos (Anderson et al., 2017; Kuss, Griffiths, Karila, & Billieux, 2014), kad internetu imama naudotis siekiant išspręsti tam tikras problemas (pavyzdžiui, vienišumo, santykių šeimoje, depresiškumo), o tai savo ruožtu prisideda prie dar didesnio potraukio naudoti internetą.

Idomu, jog sąveikų abipusiškumas aptinkamas ir tyrinėjant tėvų vaidmenį paauglių kompulsyviam interneto naudojimui. Štai van den Eijnden ir kolegų (2010) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad, viena vertus, tėvų kalbėjimasis su paaugliais apie naudojimąsi internetu ir apskritai tėvų ir vaikų santykių kokybė leidžia prognozuoti mažesnius kompulsyvaus interneto naudojimo įverčius po pusės metų. Kita vertus, kompulsyvus naudojimąsi internetu prognozavo ilgainiui retesni tėvų kalbėjimasis su paaugliais (van den Eijnden et al., 2010). Santykių su tėvais konfliktiškumo, tėvų kontrolės bei paauglių įsitraukimo į naudojimąsi internetu sąveikų abipusiškumą patvirtina ir Azijos šalių tyrėjai (Ko et al., 2015).

Pripažįstama, kad kompulsyvus interneto naudojimas susijęs su asmens predispozicijomis, arba individualiais prigimtiniais, veiksniais (Brand et al., 2016). Įspūdingu monozigotinių ir dizigotinių dvynių tyrimu pademonstruota, kad genetiniai veiksniai paaiškina net 48 % individualių skirtumų prognozuojant kompulsyvaus interneto naudojimo įverčius (Vink et al., 2015). Tame tyrime paauglių lytis nebuvo reikšmingas veiksnys: apskritai merginų ir vaikų įverčiai nesiskyrė, skyrėsi tik naudojimosi internetu veiklų pobūdis. Kituose tyrimuose aptinkama, kad merginos turi ir didesnius kompulsyvaus naudojimosi internetu įverčius, ir daugiau psichikos sveikatos problemų (Ciarrochi et al., 2016). O štai sisteminės per dešimtmetį atliktų tyrimų apžvalgos (Anderson et al., 2017; Kuss et al., 2014) ir kai kurie tyrimai (pavyzdžiui, Dhir, Chen, & Nieminen, 2015) rodo, kad priklausomybės nuo interneto rizika dažniausiai siejasi su vyriškąja lytimi – tiek paauglių, tiek suaugusiųjų imtyse. Paauglių interneto naudojimui ir jų psichikos sveikatai svarbos gali turėti ne tik santykių su tėvais kokybė, bet ir socialiniai demografiniai veiksniai, t. y. artimiausios paauglio socialinės aplinkos charakteristikos. Vis dėlto tyrinėjant kompulsyvų

internetu naudojimą mažai kreipiamą dėmesio į šias charakteristikas, o pavieniai tyrimai aiškaus atsakymo neteikia (Dhir et al., 2015; Kuss et al., 2014).

Absoliuti dauguma šiuolaikinių informacinių technologijų poveikio vaikų raidai ir sveikatai tyrimų susitelkia į vaikus bei paauglius nuo 11 metų ir tai daugiausia lemia metodologiniai sprendimai. Laikoma, jog nuo 11 metų vaikai jau gali teikti informaciją apie save (Gintilienė ir kt., 2004), o tai gerokai palengvina duomenų rinkimą. Tiriant ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimąsi šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis remiamasi tik jų tėvų ar globėjų teikiama informacija, o apklausiant paauglius bei jaunuolius įprasta remtis jų pačių teikiama informacija (Livingstone, Haddon, & Gorzig, 2012). Kalbant apie vadinamojo latentinio, arba pradinio mokyklinio, amžiaus (nuo 7 iki 10 metų) vaikų dalyvavimą tyrimuose neretai išskyla abejonių, ar toks amžius yra pakankamas tinkamos ir patikimos informacijos apie save teikimui. Vis dėlto, anot Riley (2004), sveikatos tyrimuose net šešerių metų vaikai jau gali suprasti ir patikimai suteikti informaciją apie save; šis gebėjimas stiprėja septynmečių grupėje, o 8–11 metų vaikų atsakymų patikimumas ir validumas yra gana geras, jei klausimai yra pritaikyti pagal tyrimo dalyvių amžių. Svarbu ir tai, kad vaikams pradėjus lankyti mokyklą tėvai ne visada žino, kiek ir kaip jų vaikai naudojami internetu (pavyzdžiui, mokykloje, būdami su draugais arba vieni namuose), todėl vaikų atsakymai apie tyrimą dominančius konstruktus leistų geriau suprasti esamą situaciją.

Pažymėtina, kad internetu pastaruosiu metu daug bei dažnai naudojasi ir kur kas jaunesni vaikai. Štai Jusienės ir kolegų (2017) atlikto tyrimo duomenimis, net 45 % ikimokyklinio amžiaus vaikų jau naudojami internetu. Pastarąjį dešimtmetį vis daugiau šalių (taip pat ir Lietuva) prisijungia prie tarptautinės Europos tyrėjų platformos, kuri siekia koordinuoti bei analizuoti įvairaus amžiaus vaikų naudojimąsi šiuolaikinėmis medijomis, ypač daug dėmesio skiriant naudojimuisi internetu saugumui bei rizikoms (žr. EU Kids Online, 2019). Šiuose tyrimuose, teikdami informaciją apie savo pačių naudojimąsi internetu, dalyvauja įvairių šalių vaikai nuo 9 iki 18 metų. Platformoje dalyvaujančių tyrėjų teigimu, vis jaunesni vaikai jungiasi prie interneto savarankiškai ir tokio naudojimosi internetu pasekmės gali būti sunkiai nuspėjamos (EU Kids Online, 2019). Kadangi šio amžiaus vaikai jau gali pasižymėti kompulsyviu elgesiu naudodami internetą (Rikkers, Lawrence, Hafekost, & Zubrick, 2016), labai svarbu būtų aiškintis šio reiškinio sąsajas su vaikų emocine sveikata, elgesiu ir veiksniais, didinančiais kompulsyvaus naudojimosi internetu riziką.

Atitinkamai šiame tyrime mes siekiame analizuoti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų naudojimosi internetu trukmės bei kompulsyvumo veiksnius pačių vaikų ir jų tėvų ar globėjų vertinimu. Pirmiausia lyginome vienu (kai informaciją teikia vaikai) ir kitu (kai informaciją teikia tėvai ar globėjai) būdu gautos informacijos apie vaikų naudojimąsi internetu atitikimą; antra, analizavome kompulsyvaus naudojimosi internetu psichosocialinius bei demografinius veiksnius. Kadangi tyrimų rezultatai rodo, jog pradinio mokyklinio amžiaus (7–10 metų) vaikai gali patikimai teikti informaciją apie savo pačių savijautą, sveikatą arba elgesį (Kiuri et al., 2014; Riley, 2004; Varni, Limbers, & Burwinkle, 2007), manome, kad jie gali būti ir patikimos informacijos apie savo pačių probleminį naudojimąsi internetu šaltiniai. Remdamiesi paauglių kompulsyvaus naudojimosi internetu tyrimais

darome prielaidą, kad kompulsyvus naudojimas internetu turėtų reikšmingai sietis su naudojimosi internetu trukme, be to, būtent jis (o ne naudojimosi internetu trukmė) turėtų sietis su vaikų elgesio ir emocijų problemomis bei santykiais su tėvais ir (arba) bendraamžiais. Iki šiol atlikti paauglių bei jaunuolių imčių tyrimai neteikia aiškaus atsakymo apie socialinių demografinių charakteristikų ir lyties ryšį su kompulsyviu interneto naudojimu, todėl šiame tyrime atsižvelgsime į vaikų tėvų išsilavinimą, finansinę padėtį bei vaiko lytį, bet aiškių ar kryptingų prielaidų, kokia yra jų reikšmė, nekeliame.

Metodai

Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvių imtį sudarė 304 pradinio mokyklinio amžiaus vaikų (antrojų ir trečiųjų) ir jų tėvų diados. Vaikų amžiaus vidurkis buvo 8,47 metų ($SD = 0,56$), amžiaus ribos 7–10 metų. Pažymėtina, kad absoliuti dauguma vaikų buvo 8 ir 9 metų, tik 2 % vaikų – 7 metų ir tiek pat – 10 metų. 50,3 % imties sudarė berniukai ($n = 153$), 47,4 % ($n = 144$) mergaitės, o 2,3 % atvejų ($n = 7$) lytis nebuvo nurodyta. Dažniausiai klausimyną apie vaiką pildė vaiko mama (82,6 %, $n = 251$), vaiko tėvas tik 15,1 % atvejų ($n = 46$), o 2,3 % respondentų ($n = 7$) nenurodė savo ryšio su vaiku. Dauguma tėvų, kurie dalyvavo apklausoje, buvo susituokę ir gyveno kartu su savo partneriu (81,2 %, $n = 237$), taip pat turėjo aukštąjį universitetinį išsilavinimą (69,6 %, $n = 206$).

Kintamieji ir jų matavimo būdai

Kompulsyvaus interneto naudojimo skalė (angl. *Compulsive Internet Use Scale*, sutr. CIUS; Meerkerk et al., 2009), kurią sudaro 14 Likerto tipo teiginių (pavyzdžiui, „Kaip dažnai Tu galvoji apie internetą net tuomet, kai neturi galimybės prie jo prisijungti?“, „Kaip dažnai Tau būna sunku sustoti naudotis internetu?“). Vertinant šiuos teiginius reikia pasirinkti atsakymą nuo 1 („niekada“) iki 5 („labai dažnai“). Skalę užpildė vaikai ir jų tėvai (pastaruoju atveju modifikavus teiginius taip, kad buvo klausiama apie vaikų interneto naudojimo ypatumus iš tėvų perspektyvos). Tyrimų rezultatai rodo stabilų faktorių skaičių, aukštą vidinį suderintumą, gerą turinio ir kriterinį validumą įvairiose kultūrose (Khazaal et al., 2012; Meerkerk et al., 2009; Young, Inoue, & Kawakami, 2017). Į lietuvių kalbą ši skalė buvo verčiama trijų šio straipsnio autorių ir psichologijos magistrantės, turinčios aukštąjį lietuvių kalbos filologijos išsilavinimą bei puikiai mokančios anglų kalbą. Vertimai buvo sutikrinti ir rastos tinkamiausios prasmę perteikiančios formuluotės.

Norėdami įvertinti, ar 14 skalės teiginių gali sudaryti vieną faktorių, naudojome struktūrinių lygčių modeliavimą su Mplus 8.0 programiniu paketu (Muthén & Muthén, 2006). Testavome patvirtinamosios faktorių analizės modelį. Šiame modelyje kintamieji sudaro vieną faktorių. Patvirtinamosios faktorių analizės modelis buvo įvertintas trimis tinkamumo kriterijais: CFI (palyginimo indeksas; Bentler, 1990); RMSEA (aproksimacijos liekanos kvadrato šaknies paklaida; Browne & Cudeck, 1993) ir TLI (Tuckerio ir Lewiso indeksas; Tucker & Lewis, 1973). CFI ir TLI indeksų reikšmės, didesnės už 0,90, rodo,

kad modelis adekvačiai atitinka duomenis (Bentler & Bonett, 1980); reikšmės, didesnės už 0,95, rodo, kad atitinka gerai (Hu & Bentler, 1998). RMSEA reikšmės, mažesnės už 0,08, reprezentuoja pakankamą aproksimacijos liekanos kvadrato šaknies paklaidą; reikšmės, mažesnės už 0,05, liudija apie gerą modelio tikimą duomenims (Browne & Cudeck, 1993). Testavome du atskirus modelius – naudodamiesi vaikų pateiktais atsakymais ir naudodamiesi tėvų pateiktais atsakymais į visus keturiolika klausimų. Vaikų modelio tinkamumo rodikliai liudija, kad atitiktis duomenims pakankama, nes $\chi^2 = 175,66$ ($df = 74$), $p < 0,001$; TLI = 0,9, CFI = 0,9, RMSEA = 0,07. Vaikų modelio visų teiginių faktoriaus svoriai, išskyrus du, buvo labai geri ir svyravo nuo 0,4 iki 0,72. Teiginys „Kaip dažnai manai, kad Tau reikėtų rečiau naudotis internetu“, turėjo tik 0,28 svorio reikšmę, o teiginys „Kaip dažnai kiti žmonės (tėvai, kiti šeimos nariai, draugai) sako Tau, kad turėtum mažiau naudotis internetu“ – 0,31. Atsisakius mažą svorį turėjusių teiginių, vaikų versijos CIUS patikimumas, matuotas vidinio suderintumo būdu, nepakito, liko toks pats, todėl šiuos teiginius palikome. Tėvų modelio tinkamumo rodikliai taip pat liudija apie pakankamą atitiktį duomenims, nes $\chi^2 = 185,90$ ($df = 71$), $p < 0,001$; TLI = 0,94, CFI = 0,95, RMSEA = 0,07. Tėvų modelio visų teiginių faktoriaus svoriai labai geri, svyravo nuo 0,58 iki 0,77. Skalių vidinis suderintumas šio tyrimo imčiai buvo labai geras: kompulsyvaus interneto naudojimo, vaikų vertinimu, skalės Cronbacho alfa yra 0,87, o tėvų vertinimu – 0,93.

Vaikų buvimas prie interneto (internetu naudojimo trukmė) apskaičiuotas pagal vaikų ir tėvų atsakymus į klausimus, kiek vidutiniškai laiko per dieną vaikas būna prie interneto atskirai darbo dienomis (dd) ir laisvadieniais (ld). Atsakydami į klausimus respondentai rinkosi atsakymų variantus iš devynių galimų, pradedant nuo „mažai arba visai nebūna“, „apie pusvalandį“, „apie valandą“, „apie 2 valandas“, „apie 3 valandas“, „apie 4 valandas“, „apie 5 valandas“, „apie 6 valandas“, „apie 7 val. ir daugiau“. Tolesnei analizei naudota bendra *buvimo internete trukmė vaikų vertinimu* ir atskirai bendra *buvimo internete trukmė tėvų vertinimu* skaičiuojant išvestinę vidutinę trukmę per dieną pagal formulę: $(5*dd + 2*ld) / 7$. Toks internete ar prie ekranų leidžiamo laiko suvidurkinimas taikomas ir kituose tyrimuose (Meerkerk et al., 2009; Zhao et al., 2018).

Galių ir sunkumų klausimyno (angl. *Strengths and Difficulties Questionnaire*, sutr. SDQ; Goodman, 1997) lietuviškąją versiją (Gintilienė ir kt., 2004) tėvai pildė suteikdami informaciją apie *vaikų elgesio ir emocijų sunkumus* bei *prosocialų elgesį*. SDQ sudarytas iš 25 teiginių, kurie sudaro 5 subskales: prosocialus elgesys, hiperaktyvumas, emociniai simptomai, elgesio problemos ir problemos su bendraamžiais. Pastarosios keturios subskalės sudaro bendrą elgesio ir emocijų sunkumų balą. Tėvai vertino teiginius pagal trijų balų skalę, kur 0 reiškė „netiesa“, 1 – „iš dalies tiesa“ ir 2 – „tiesa“. Šiame tyrime analizavome bendrą sunkumų įvertį (*elgesio ir emocijų sunkumai*) ir prosocialaus elgesio įvertį (*prosocialus elgesys*). Didesnis prosocialaus elgesio įvertis rodo atitinkamą vaiko galią (socialumą, atjautimą, paklusnumą), o didesnis bendrų sunkumų įvertis rodo labiau išreikštas elgesio ir emocijų problemas (prislėgtumą, nerimastingumą, impulsyvumą, nesutarimą su kitais ir pan.). Šio tyrimo imčiai bendros sunkumų skalės vidinis suderintumas yra labai geras, Cronbacho alfa 0,92; prosocialaus elgesio skalės vidinis suderintumas taip pat geras – 0,81.

Vaikų santykiai su tėvais ir vaikų santykiai su bendraamžiais vertinti pačių vaikų atitinkamais šio tyrimo autorių (bendradarbiaujant su Latvijos ir Taivano mokslininkais, atlikusiais analogišką tyrimą Rygoje ir Taipėjuje) parengtais pavieniais klausimais: „Kaip Tu sutari su savo tėvais?“ ir „Kaip Tu sutari su kitais vaikais?“ pasirenkant vieną iš penkių galimų atsakymų („labai blogai“, „prastai“, „nežinau“, „gerai“, „puikiai“). Suvedant duomenis, atsakymams „labai blogai“ priskirtas 1 balas, „prastai“ – 2 balai, „gerai“ – 3 balai, „puikiai“ – 4 balai. Atsakymas „nežinau“ vertintas kaip trūkstama reikšmė. Didesnis įvertis rodo santykių vertinimą geresniais balais.

Sociodemografinė informacija buvo sudaryta iš klausimų apie vaikų ir tėvų amžių, išsilavinimą, šeiminių padėčių, finansinę situaciją, į kuriuos atsakė tėvai. Vaikai turėjo nurodyti tik savo amžių. Teikdami informaciją apie savo išsilavinimą („Jūsų įgytas išsilavinimas šiuo metu“), tėvai rinkosi vieną iš galimų variantų: „pagrindinis (9–10 metų)“, „vidurinis (12 metų)“, „aukštasis neuniversitetinis (15–16 metų)“, „aukštasis universitetinis (16 metų ir daugiau)“ arba pateikė savo variantą ties atsakymu „kita“. Atsakymai koduoti kaip ranginis kintamasis nuo 1 iki 4, kur didesnė reikšmė reiškia aukštesnį išsilavinimą. Atsakydami į klausimą „Kaip vertinate savo šeimos finansinę situaciją?“ tėvai galėjo rinktis vieną iš penkių galimų variantų nuo „Mes galime sau leisti viską, ko mums reikia ar ko norime“ iki „Mums trūksta finansų net būtiniausioms reikmėms“. Atsakymai koduoti kaip ranginis kintamasis nuo 1 iki 5, kur didesnė reikšmė reiškia prastesnę finansinę šeimos situaciją. Atsakydami į klausimą „Kokia jūsų šeiminių padėtis šiuo metu?“, tėvai galėjo rinktis vieną iš 7-ių galimų kategorijų, pavyzdžiui, „ištekėjusi (vedęs), gyvenu su sutuoktiniu (-e)“, „neturiu partnerio, neturiu pastovių santykių“, arba įrašyti savo variantą ties „kita“.

Tyrimo eiga

Šis tyrimas yra dalis projekto „Jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikų interneto naudojimo sąsajos su jų socialine emocine raida bei santykiais su tėvais Latvijoje, Lietuvoje ir Taivane: tęstinis tyrimas“, kurį remia Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. S-LLT-18-3) ir Taivano mokslo ir technologijų ministerija (MOST). Tyrimas pradėtas 2018 m., o jo pabaiga numatyta 2020 m. Šiame straipsnyje analizuojami duomenys, rinkti 2018 m. spalio–gruodžio mėnesiais. Atlikti tyrimą gautas Vilniaus universiteto Psichologinių tyrimų etikos komiteto leidimas (2018-10-22, Nr. 18). Dėl mokyklos dalyvavimo tyrime buvo susisiektas su keturių Vilniaus mokyklų administracija, gautas jų sutikimas. Tada per administracijos darbuotojus ir antrų bei trečių klasių mokytojus tėvams perduoti informuoti sutikimai dėl jų vaikų dalyvavimo tyrime bei anketos tėvams. Tėvams sutikus ir užpildžius jiems skirtą anketą, vaikai pildė jiems skirtą anketą mokykloje klasės valandėlės metu dalyvaujant vienai iš projekto tyrėjų ir (arba) psichologijos magistrantų. Vaikams prieš pildant anketas buvo paaiškinti tyrimo tikslai ir galimybė atsisakyti dalyvauti tyrime, net jeigu jų tėvai davė sutikimą. Vaikai, kurių tėvai nesutiko, kad jie dalyvautų tyrime, arba vaikai, kurie patys nesutiko dalyvauti tyrime, tuo metu taip pat dalyvavo klasės valandėlėje ir atliko kitas mokytojų paskirtas užduotis.

Rezultatai

Vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo įverčių, tėvų ir vaikų vertinimu, atitikimo palyginimas

Vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo skalės vaikų ir tėvų vertinimų palyginimas atliktas taikant porinį *t* kriterijų dviem priklausomoms imtims (angl. *paired samples t-test*) rodo, kad yra statistiškai reikšmingas ryšys tarp kompulsyvaus interneto naudojimo vaikų ir tėvų vertinimo (koreliacijos koeficientas dviem priklausomoms imtims $r = 0,275$; $p < 0,001$). Vis dėlto CIUS įverčių vidurkis, tėvų vertinimu ($M = 33,96$, $SD = 10,40$), yra statistiškai reikšmingai didesnis (porinis kriterijus $t = 2,89$, $df = 228$, $p = 0,004$) nei vaikų vertinimu ($M = 31,00$, $SD = 11,28$). Tėvų ir vaikų nurodyta vaikų naudojimosi internetu trukmė taip pat reikšmingai susijusi (koreliacijos koeficientas dviem priklausomoms imtims $r = 0,23$, $p < 0,001$). Tačiau tėvai nurodo reikšmingai ilgesnę naudojimosi internetu trukmę negu jų vaikai (porinis *t* kriterijus yra $2,616$ ($df = 255$), $p = 0,009$).

Palyginome mergaičių ir berniukų CIUS, naudojimosi internetu trukmės, elgesio bei emocijų sunkumų, santykių su tėvais, santykių su bendraamžiais ir prosocialaus elgesio įverčius. Dviejų nepriklausomų imčių palyginimo taikant Studento *t* kriterijų rezultatai rodo, kad ir vaikų, ir tėvų vertinimu, berniukų CIUS įverčiai yra reikšmingai didesni nei mergaičių (žr. 1-ą lentelę). Vaikai, bet ne jų tėvai taip pat nurodė, kad berniukų naudojimosi internetu trukmė yra reikšmingai ilgesnė nei mergaičių. Be to, berniukus, palyginti su mergaitėmis, tėvai vertino kaip turinčius daugiau elgesio ir emocijų sunkumų (žr. 1-ą lentelę).

1 lentelė. Visos imties pagrindinių tyrimo kintamųjų vidurkiai, standartiniai nuokrypiai bei jų palyginimas berniukų ir mergaičių grupėse (taikant Studento *t*)

	Visa imtis M (SD)	Mergaitės M (SD)	Berniukai M (SD)	<i>t</i>	<i>p</i>
CIUS_V	31 (11,28)	28,19 (9,6)	33,33 (12,34)	3,57	< 0,001
CIUS_T	33,96 (10,43)	31,47 (10,13)	36,4 (10,18)	4,08	< 0,001
Trukmė_V	2,69 (1,77)	2,44 (1,42)	2,94 (2,06)	2,30	0,022
Trukmė_T	3,00 (1,28)	2,99 (1,34)	3,08 (1,29)	0,59	0,557
Elgesio ir (ar) emocijų sunkumai	12,76 (7,64)	11,89 (7,48)	13,67 (7,74)	2,00	0,047
Prosocialus elgesys	8,95 (2,63)	9,23 (2,59)	8,68 (2,67)	1,80	0,074
Santykiai su bendraamžiais	3,37 (0,72)	3,38 (0,67)	3,29 (0,79)	0,94	0,349
Santykiai su tėvais	3,41 (0,67)	3,47 (0,64)	3,37 (0,68)	1,14	0,255

Pastaba. CIUS_V – vaikų kompulsyvus interneto naudojimas jų pačių vertinimu; CIUS_T – vaikų kompulsyvus interneto naudojimas tėvų vertinimu; trukmė_V – vaikų interneto naudojimo trukmė jų pačių vertinimu; trukmė_T – vaikų interneto naudojimo trukmė tėvų vertinimu; M – vidurkis; SD – standartinis nuokrypis. Statistiškai reikšmingi rezultatai yra pateikti paryškintu šriftu.

Kompulsyvaus interneto naudojimo ir naudojimosi internetu trukmės sąsajos su psichosocialiniais veiksniais

Toliau vertinome, kaip vaikų ir tėvų nurodytas vaikų kompulsyvus interneto naudojimas bei naudojimosi internetu trukmė siejasi su vaikų elgesio bei emocijų sunkumais, prosocialiu elgesiu, santykiais su tėvais ir bendraamžiais bei tėvų išsilavinimu ir finansine padėtimi. Pirmiausia, rezultatai rodo, kad ir tėvų, ir vaikų nurodyta naudojimosi internetu trukmė statistiškai reikšmingai siejasi su tėvų ir vaikų pateiktais CIUS įverčiais (žr. 2-ą lentelę). Vaikų CIUS įverčiai reikšmingai neigiamai siejosi su tėvų vertintu vaikų prosocialiu elgesiu. Taip pat matyti tendencija ($p < 0,1$), kad, didėjant vaikų pateiktiems CIUS įverčiams, jų santykiai su tėvais prastėja. O tėvų pateikti vaikų CIUS įverčiai reikšmingai siejosi su didesniais vaikų elgesio ir emocijų sunkumų bei mažesniais vaikų prosocialaus elgesio įverčiais. Be to, didesni ir vaikų, ir tėvų CIUS įverčiai siejosi su šeimos finansinės situacijos vertinimu kaip prastesnės. Pastarasis kintamasis reikšmingai siejosi ir su didesniais vaikų elgesio bei emocijų sunkumais bei mažesniu tėvų išsilavinimu, tačiau tėvų išsilavinimas nebuvo reikšmingai susijęs daugiau nė su jokių kitu tyrimo kintamuoju. Pagaliau, naudojimosi internetu trukmė (tiek vaikų, tiek tėvų vertinimu) nesisiejo su vaikų elgesio ir emocijų sunkumais, prosocialiu elgesiu, santykiais su tėvais ar bendraamžiais, išskyrus vieną tendenciją – ilgesnė tėvų nurodyta naudojimosi internetu trukmė ir mažesni prosocialaus elgesio įverčiai buvo susiję su prastesne šeimos finansine situacija ($p < 0,1$).

2 lentelė. Vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo sąsajos su pagrindiniais tyrimo kintamaisiais (taikant Spearmano koreliaciją)

Kintamieji	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. CIUS_V	0,27**	0,37**	0,20**	0,09	-0,13*	-0,02	-0,12†	-0,07	0,14*
2. CIUS_T		0,23**	0,38**	0,24**	-0,12*	-0,03	0,04	-0,01	0,21**
3. Trukmė_V			0,27**	0,06	-0,02	0,06	0,01	-0,02	0,06
4. Trukmė_T				0,04	0,07	0,05	0,1	-0,07	0,11†
5. Elgesio ir (ar) emocijų sunkumai					0,28**	0,08	-0,02	-0,04	0,17**
6. Prosocialus elgesys						0,03	0,18**	0,07	-0,11†
7. Santykiai su bendraamžiais							0,08	0,03	-0,06
8. Santykiai su tėvais								0,05	0,04
9. Tėvų išsilavinimas									-0,14*
10. Šeimos finansinė padėtis									

*Pastaba. CIUS_V – vaikų kompulsyvus interneto naudojimas jų pačių vertinimu; CIUS_T – vaikų kompulsyvus interneto naudojimas tėvų vertinimu; trukmė_V – vaikų interneto naudojimo trukmė jų pačių vertinimu; trukmė_T – vaikų interneto naudojimo trukmė tėvų vertinimu; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, † $p < 0,1$.*

Kompulsyvų interneto naudojimą (vaikų ir tėvų vertinimu) prognozuojantys veiksniai

Siekdami nustatyti, kurie iš reikšmingai susijusių veiksnių leidžia prognozuoti vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo vaikų ir tėvų vertinimo įverčius, atlikome tiesinę regresinę analizę. Prognozuodami kompulsyvaus naudojimosi internetu įverčius vaikų vertinimu, į regresijos lygtį įtraukėme tuos kintamuosius, kurie reikšmingai siejosi su CIUS įverčiais: naudojimosi internetu trukmę (vaikų vertinimu), vaikų prosocialų elgesį, vaikų santykius su tėvais, šeimos finansinę padėtį ir vaiko lytį. Rezultatai parodė, kad šis regresijos modelis leidžia paaiškinti 21 % duomenų sklaidos (žr. 3-ią lentelę). Taigi vaikų didesnę kompulsyvų interneto naudojimą, jų pačių vertinimu, statistiškai reikšmingai prognozuoja vaikų nurodoma ilgesnė prie interneto praleidžiamo laiko trukmė, kai yra kartu atsižvelgiama į tokius veiksnius kaip vaiko lytis, vaikų santykiai su tėvais, tėvų pateikiami vaikų prosocialaus elgesio įverčiai ir šeimos finansinė situacija. Atsakičius šiuos nepriklausomuosius kintamuosius įtraukti į regresijos lygtį ir palikus tiktai naudojimosi internetu trukmę, modelio determinacijos koeficientas gerokai sumažėja ($R^2 = 0,14$). Matyti tendencija ($p < 0,1$, žr. 3-ią lentelę), kad šeimos finansinės situacijos vertinimas, santykių su tėvais vertinimas ir vaiko vyriškoji lytis galėtų būti reikšmingi, prognozuojant kompulsyvų interneto naudojimą, jeigu tyrimo imtis būtų didesnė.

3 lentelė. Tiesinės regresinės analizės kintamieji ir jų svarbiausios charakteristikos prognozuojant vaikų kompulsyvų interneto naudojimą (jų pačių vertinimu)

Kintamieji	CIUS_V			
	B	SE B	β	p
Trukmė_V	2,3	0,41	0,37	< 0,001
Prosocialus elgesys	-0,46	0,29	-0,1	0,119
Santykiai su tėvais	-1,93	1,11	-0,11	0,084
Vaiko lytis	2,5	1,49	0,11	0,096
Šeimos finansinė situacija	2,33	1,18	0,13	0,050
$R^2 = 0,21, F(195) = 10,22, p < 0,001$				

Pastaba. CIUS_V – vaikų kompulsyvus interneto naudojimas jų pačių vertinimu; B – nestandartizuotas beta koeficientas, SE B – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koeficientas, p – reikšmingumo lygmuo, R^2 – determinacijos koeficientas.

Prognozuodami vaikų kompulsyvaus naudojimosi internetu įverčius tėvų vertinimu, į tiesinės regresijos lygtį įtraukėme tuos veiksnius, kurie statistiškai reikšmingai koreliavo su CIUS įverčiu tėvų vertinimu: tėvų nurodytą vaiko naudojimosi internetu trukmę, vaiko elgesio ir emocijų sunkumų bei prosocialaus elgesio įverčius, šeimos finansinės situacijos vertinimą ir vaiko lytį. Rezultatai rodo, kad vaikų didesnius CIUS įverčius, tėvų vertinimu, statistiškai reikšmingai leidžia prognozuoti ilgesnė naudojimosi internetu trukmė tėvų vertinimu, vyriškoji vaiko lytis, didesni vaiko elgesio ir emocijų sunkumų įverčiai bei

mažesni prosocialaus elgesio įverčiai, kartu atsižvelgiant į šeimos finansinę situaciją (nors ši ir nebuvo reikšmingas prognozuojantis veiksnys, žr. 4-ą lentelę). Pateiktas regresijos modelis paaiškina 27 % duomenų sklaidos.

4 lentelė. Tiesinės regresinės analizės kintamieji ir jų svarbiausios charakteristikos prognozuojant vaikų kompulsyvų interneto naudojimą (tėvų vertinimu)

Kintamieji	CIUS_T			
	B	SE B	β	p
Trukmė_T	2,93	0,42	0,37	< 0,001
Prosocialus elgesys	-0,86	0,24	-0,22	< 0,001
Elgesio ir (ar) emocijų sunkumai	0,35	0,08	0,26	< 0,001
Vaiko lytis	3,01	1,11	0,15	0,007
Šeimos finansinė situacija	1,412	0,9	0,09	0,119
	$R^2 = 0,27, F(266) = 19,97, p < 0,001$			

Pastaba. CIUS_T – vaikų kompulsyvus interneto naudojimas tėvų vertinimu, B – nestandartizuotas beta koeficientas, SE B – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koeficientas, p – reikšmingumo lygmuo, R^2 – determinacijos koeficientas.

Rezultatų aptarimas

Šiuo tyrimu siekėme įvertinti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų naudojimosi internetu trukmės bei kompulsyvaus naudojimosi internetu veiksnius. Taip pat siekėme patikrinti, ar pradinio mokyklinio amžiaus vaikai (antrokai ir trečiokai) gali būti patikimas informacijos apie save šaltinis. Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad ir vaikų, ir tėvų pateikti vaikų kompulsyvaus naudojimosi internetu vertinimai reikšmingai siejasi. Panašiai tarpusavyje siejasi ir tėvų bei vaikų nurodoma naudojimosi internetu trukmė. Vis dėlto, tėvų vertinimu, vaikams būdingi didesni kompulsyvaus naudojimosi internetu įverčiai ir ilgesnė naudojimosi internetu trukmė, nei pačių vaikų vertinimu. Tėvų ir vaikų vertinimų, kiek naudojamasi internetu, atitikimas yra labai mažai tyrinėtas, todėl kituose tyrimuose galima būtų aiškintis, ar vaikai, vertindami savo pačių naudojimąsi internetu, teikia labiau socialiai pageidaujamus atsakymus, ar subjektyviai „sumažina“ naudojimosi trukmę; o gal tėvai „pervertina“ ir nurodo didesnę naudojimosi trukmę. Vis dėlto atliekami pavieniai suaugusiųjų imčių tyrimai taikant savistaba paremtus ir objektyvius stebėjimo metodus rodo, kad greičiausiai patys interneto vartotojai linkę rodyti mažesnę subjektyviai matuotą trukmę (Thatcher, Wretschko, & Fridjhon, 2008).

Apskritai mūsų tyrimo rezultatai rodo gerą vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo skalės tiek vaikų, tiek tėvų versijos patikimumą ir validumą, tai patvirtinama ir kitų autorių darbuose tyrinėjant vyresnių vaikų bei jaunuolių imtis (Dhir et al., 2015; Khazaal et al., 2012; Meerkerk et al., 2009). Pažymėtina, kad abiem informacijos šaltiniais gauti kompulsyvaus interneto naudojimo įverčiai bei naudojimosi internetu trukmė reikšmingai susiję, o tai galėtų būti dar vienas CIUS konstrukto validumo matas (Meerkerk et al., 2009).

Taigi mūsų tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad kompulsyvaus interneto naudojimo skalė (CIUS) yra patikimas ir validus savistaba paremtas įrankis informacijai apie probleminių interneto naudojimą rinkti, o pradinio mokyklinio amžiaus vaikai gali būti pakankamai patikimi šios informacijos apie save teikėjai.

Ir vaikų, ir tėvų vertinimu, berniukams yra būdingi didesni kompulsyvaus naudojimosi internetu įverčiai. Šie mūsų rezultatai dera su Dhir ir kolegų (2015) tyrimo bei sisteminių apžvalgų (Anderson et al., 2017; Kuss et al., 2014) rezultatais, kurie rodo, kad būtent vyriškoji lytis yra paauglių ir suaugusiųjų priklausomybės nuo interneto rizikos veiksnys. Ir nors ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimosi ekranu turinčiais informacinių technologijų prietaisais tyrimai įprastai neatskleidžia lyčių skirtumų (Jusienė ir kt., 2017), panašu, kad pradinio mokyklinio amžiaus berniukai, skirtingai nuo mergaičių, jau pasižymi ilgesne naudojimosi trukme bei didesniu kompulsyvumu naudojantis internetu.

Antra, panašiai kaip ir dauguma kitų, ypač paauglių imčių, tyrimų (Ciarrochi et al., 2016; Erceg et al., 2018; Ko et al., 2015), atskleidėme, kad vaikų naudojimosi internetu kompulsyvumas siejasi su jų elgesio problemomis, emocijų savijauta bei santykiais su tėvais. Apskritai vaikų prosocialus elgesys, vertintas jų tėvų apibrėžiant jį per vaiko socialumą, paslaugumą, kitų atjautą, gali būti apsauginis probleminio interneto naudojimo veiksnys pradiniam mokykliniam amžiui. O elgesio bei emocijų sunkumų turėjimas (tėvų vertinimu) gali būti kompulsyvaus naudojimosi internetu rizikos veiksnys. Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad vaikų didesni prosocialaus elgesio įverčiai bei mažesni elgesio ir emocijų sunkumų įverčiai reikšmingai nuspėjo būtent tėvų teiktus didesnius vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo įverčius. Tęstiniai tyrimai galėtų padėti atsakyti į klausimą, ar vaikų kompulsyvus interneto naudojimas ilgainiui didina elgesio ir emocijų sunkumų tikimybę.

Pažymėtina, kad pradinio mokyklinio amžiaus vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo įverčiai nebuvo susiję su tėvų išsilavinimu, bet siejosi su šeimos finansine padėtimi, t. y. vaikai, augantys šeimose, kurių tėvai nurodė patiriantys daugiau finansinių sunkumų ar nepriteklių, pasižymi didesniais kompulsyvaus interneto naudojimo įverčiais (ir tėvų, ir vaikų vertinimu). Prastesnė šeimos finansinė padėtis taip pat siejosi su vaikų elgesio ir emocijų sunkumais bei prosocialaus elgesio įverčiais, todėl, viena vertus, greičiausiai šie veiksniai, o ne pati finansinė situacija yra svarbesni, tai parodė ir tiesinės regresijos rezultatai prognozuojant tėvų (bet ne vaikų) nurodytus CIUS įverčius. Kita vertus, šeimos finansinės situacijos vertinimai netiesiogiai gali atspindėti ir kitus, šiame tyrime neanalizuotus, veiksnius (pavyzdžiui, vaikų mažesnę užimtumą po pamokų), todėl reikalingi tolesni tyrimai, aiškinantis galimą (mediacinę) šeimos finansinės situacijos reikšmę vaikų kompulsyviam interneto naudojimui.

Trečia, ir tėvų, ir vaikų vertinimu, naudojimosi internetu trukmė yra reikšmingiausias kompulsyvų naudojimąsi internetu prognozuojantis veiksnys, tai patvirtina ir kiti tyrėjai (pavyzdžiui, Pontes, Griffiths, & Patrao, 2014). Viena vertus, šis rezultatas, nors atrodo savaime tikėtinas bei logiškas, leidžia atkreipti dėmesį, kad, norint išvengti vaikų naudojimosi internetu problemiško, reikėtų riboti naudojimosi internetu trukmę. Antra vertus, svarbu pažymėti, kad būtent kompulsyvus interneto naudojimas, o ne naudojimosi

internetu trukmė reikšmingiau siejosi su vaikų elgesio bei emocijų sunkumais ir socialumu ar santykiais. Todėl atsirenkant vaikus, kurie galbūt turi didesnę riziką pernelyg įsitraukti į interneto veiklas, svarbu būtų atsižvelgti ne tik į naudojimosi trukmę, bet ir į kompulsyvumą, kuris gali būti patikimai bei pagrįstai vertintas ir vaikų tėvų ar globėjų, ir pačių vaikų pagal santykinai nedidelę kompulsyvaus naudojimosi internetu skalę (Meerkerk, 2007; Meerkerk et al., 2009).

Šis mūsų tyrimas yra tik pirmas mėginimas taikyti kompulsyvaus interneto naudojimo skalės lietuviškąją versiją vertinant pradinio mokyklinio amžiaus vaikų naudojimąsi internetu. Žinoma, tyrimas turi tam tikrų ribotumų, kurie neleidžia apibendrinti rezultatų atitinkamo amžiaus Lietuvos vaikams. Pirmiausia, šiame mūsų tyrime dalyvavo tik vieno didmiesčio pradinio mokyklinio amžiaus vaikai, o didžioji dauguma jų tėvų turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Antra, kai kurie kintamieji (pavyzdžiui, vaikų santykiai su tėvais) buvo matuoti tik vienu klausimu, o tai kelia pagrįstų abejonių, kiek šie rezultatai būtų atkartojami kituose tyrimuose. Ateities tyrimuose, manome, būtų svarbu atsižvelgti ir į tėvystės praktikas (pavyzdžiui, taikomus auklėjimo būdus), ypač specifiskai apimančias ir naudojimosi ekranus turinčias šiuolaikiniais informacinių technologijų prietaisais taisykles namuose ar kitose vaiko aplinkose. Kituose tyrimuose būtų naudinga išsamiau analizuoti ir naudojimosi internetu lyčių skirtumus, ypač aiškinantis kompulsyvumą prognozuojančius veiksnius. Daugiau įžvalgų vaikų kompulsyvaus interneto naudojimo problematikos tyrimuose leistų padaryti atsižvelgimas į veiklų internete pobūdį, tai ir numatoma atlikti artimiausiu metu. Pagaliau, itin svarbu būtų aiškintis abipuses vaikų naudojimosi internetu, jų psichosocialinės raidos bei tėvų vaidmens sąsajas ilgalaikėje perspektyvoje, atliekant tęstinius tyrimus. Raidos psichopatologijos požiūriu, būtų naudinga tirti psichometrinius bei klinikinius kriterijus, leidžiančius atskirti didelę priklausomybės nuo interneto rizika pasižyminčius vaikus. Mūsų tyrimas šiuo metu dar neleidžia atsakyti į panašaus pobūdžio klausimus, tačiau jis yra tęsiamas ir nauji duomenys, tikėtina, leis tiksliau aprašyti analizuojamą problematiką.

Išvados

1. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų (antrojų ir trečiųjų) kompulsyvus interneto naudojimas gali būti patikimai vertinamas ir pačių vaikų, ir jų tėvų.
2. Pradinio mokyklinio amžiaus berniukams, palyginti su mergaičių grupe, būdingi didesni kompulsyvaus naudojimosi internetu įverčiai tiek jų pačių, tiek tėvų vertinimu.
3. Vaikų kompulsyvų interneto naudojimą, jų pačių vertinimu, prognozuoja ilgesnė naudojimosi internetu trukmė, kartu atsižvelgiant į jų santykių su tėvais vertinimus, vaiko lytį ir šeimos finansinę situaciją.
4. Vaikų kompulsyvų interneto naudojimą, tėvų vertinimu, prognozuoja ilgesnė vaiko naudojimosi internetu trukmė, vyriškoji vaiko lytis, mažesni vaiko prosocialaus elgesio įverčiai ir didesni vaiko elgesio bei emocijų sunkumų įverčiai, kartu atsižvelgiant į šeimos finansinę situaciją.

Padėka

Ši tyrimą ir straipsnio rengimą remia Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. S-LLT-18-3). Dėkojame projekto vyr. specialistėms Editai Babkovskienei ir Laurai Vitkei bei Vilniaus universiteto psichologijos studentėms Indrei Eiliakaitei, Kotrynai Danieliavičiūtei ir Laurai Puzaitei už pagalbą renkant ir tvarkant tyrimo duomenis. Itin dėkojame tyrimo dalyviams – pradinio mokyklinio amžiaus vaikams ir jų tėvams, taip pat Vilniaus mokyklų, kuriose besimokantys vaikai dalyvavo tyrime, administracijoms bei mokytojams už skirtą laiką ir svarbų indėlį atliekant mokslinius tyrimus.

Literatūra

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.) (DSM-5)*. Washington, DC: Author. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>.
- Anderson, E. L., Steen, E., & Stavropoulos, V. (2017). Internet use and problematic internet use: A systematic review of longitudinal research trends in adolescence and emergent adulthood. *International Journal of Adolescence and Youth, 22* (4), 430–454. <https://doi.org/10.1080/02673843.2016.1227716>.
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin, 107*, 238–246.
- Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness-of-fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin, 88* (3), 588–606.
- Bessière, K., Pressman, S., Kiesler, S., & Kraut, R. (2010). Effects of internet use on health and depression: A longitudinal study. *Journal of Medical Internet Research, 12* (1), e6. doi: <https://doi.org/10.2196/jmir.1149>.
- Brand, M., Young, K. S., Laier, C., Wolfing, K., & Potenza, M. N. (2016). Integrating psychological and neurobiological considerations regarding the development and maintenance of specific Internet-use disorders: An Interaction of Person-Affect-Cognition-Execution (I-PACE) model. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 71*, 252–266. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2016.08.033>.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1993). Alternative Ways of Assessing Model Fit. In K. A. Bollen, J. S. Long (Eds.), *Testing Structural Equation Models* (pp. 136–162). London: Sage.
- Ciarrochi, J., Parker, P., Sahdra, B., Marshall, S., Jackson, C., Gloster, A. T., & Heaven, P. (2016). The development of compulsive internet use and mental health: A four-year study of adolescence. *Developmental Psychology, 52* (2), 272–283. <http://dx.doi.org/10.1037/dev0000070>.
- Dhir, A., Chen, S., Nieminen, M. (2015). Psychometric validation of the Compulsive Internet Use Scale: Relationship with adolescents' demographics, ICT accessibility, and problematic ICT use. *Social Science Computer Review, 1*–18. <https://doi.org/10.1177/0894439315572575>.
- Enagandula, R., Singh, S., Adgaonkar, G. W., Subramanyam, A. A., & Kamath, R. M. (2018). Study of internet addiction in children with attention-deficit hyperactivity disorder and normal control. *Industrial Psychiatry Journal, 27* (1), 110–114. doi: https://doi.org/10.4103/ipj.ipj_47_17.
- Erceg, T., Buljan Flander, G., & Brezinščak, T. (2018). The relationship between compulsive internet use and symptoms of depression and anxiety in adolescence. *Alcoholism and Psychiatry Research: Journal on Psychiatric Research and Addictions, 54* (2), 101–112.
- EU Kids Online (2019). Paimta iš <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/research/research-projects/eu-kids-online> and <http://globalkidsonline.net/eu-kids-online/>
- Gintilienė, G., Girdzijauskienė, S., Černiauskaitė, D., Lesinskienė, S., Povilaitis, R. ir Pūras, D. (2004). Lietuviškas SDQ – standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų „Galių ir sunkumų klausimynas“. *Psichologija, 29*, 88–105.
- Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 38*, 581–586. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x>.
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1998). Fit indices in covariance structure modeling: Sensitivity to underparameterized model misspecification. *Psychological Bulletin, 3*, 424–453.

Jusienė, R., Laurinaitytė, I., Pajėdienė, A., Praninskienė, R., Rakickienė, L. ir Urbonas, V. (2017). Iki-mokyklinio amžiaus vaikų buvimas prie ekranų: kada tai tampa vaikų sveikatos rizikos veiksniu? *Sveikatos mokslai*, 27 (6), 134–143.

Jusienė, R., Čėsniėnė, I., & Mordas, V. (2015). Problematic internet use and psychological well-being in adolescence. *The 17th European Conference on Developmental Psychology* (book of abstracts) (p. 655–656), 8–12 September 2015, Braga, Portugal.

Kaess, M., Durkee, T., Brunner, R., Carli, V., Parzer, P., ..., Wasserman, D. (2014). Pathological internet use among European adolescents: Psychopathology and self-destructive behaviours. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 23, 1093–1102. doi: <https://doi.org/10.1007/s00787-014-0562-7>.

Khazaal, Y., Chatton, A., Horn, A., Achab, S., Thorens, G., Zullino, D., & Billieux, J. (2012). French validation of the Compulsive Internet Use Scale (CIUS). *Psychiatric Quarterly*, 83, 397–405. doi: <https://doi.org/10.1007/s11126-012-9210-x>.

Kiuri, N., Pakarinen, E., Vasalampi, K., Silinskas, G., Aunuola, K., Poikkeus, A.-M., ..., Nurmi, J.-E. (2014). Task-focused behavior mediates the associations between supportive interpersonal environments and students' academic performance. *Psychological Science*, 25 (4), 1018–1024. doi: <https://doi.org/10.1177/0956797613519111>.

Ko, C. H., Wang, P. W., Liu, T. L., Yen, C. F., Chen, C. S., & Yen, J. U. (2015). Bidirectional associations between family factors and internet addiction among adolescents in a prospective investigation. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 69, 192–200.

Kuss, D. J., Griffiths, M. D., Karila, L., & Billieux, J. (2014). Internet addiction: A systematic review of epidemiological research for the last decade. *Current Pharmaceutical Design*, 20 (25), 4026–4052. doi: <https://doi.org/10.2174/13816128113199990617>.

Livingstone, S., Haddon, L., & Gorzig, A. (Eds.). (2012). *Children, risk and safety on the internet: Research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: Policy Press.

Meerkerk, G. J. (2007). *Pwned by the internet: Explorative research into the causes and consequences of compulsive internet use*. Dissertation. Rotterdam: IVO. Paimta iš <http://www.ivo.nl/?id=557>.

Meerkerk, G. J., van den Eijnden, R., Vermulst, A. A., & Garretsen, H. F. L. (2009). The Compulsive Internet Use Scale (CIUS): Some psychometric properties. *Cyberpsychology & Behavior*, 12 (1), 1–6. doi: <https://doi.org/10.1089/cpb.2008.0181>.

Miltuze, A., Bite, I., & Sebre, S. (2012). Adolescent identity development, problematic internet use, computer game playing, dissociation, anxiety and sexual concerns. *15th European Conference on Developmental Psychology, Proceedings*, 251–257.

Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2006). *Mplus users guide*. Los Angeles, CA: Muthén and Muthén.

Park, S., Hong, K.-E. M., Park, E. J., Ha, K. S., & Yoo, H. J. (2013). The association between problematic internet use and depression, suicidal ideation and bipolar disorder symptoms in Korean adolescents. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 47 (2), 153–159. doi: <https://doi.org/10.1177/0004867412463613>.

Pontes, H. M., Griffiths, M. D., & Patrao, I. M. (2014). Internet addiction and loneliness among children and adolescents in the education setting: An empirical pilot study. *Aloma: Revista de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport*, 32 (1), 91–98.

Rikkers, W., Lawrence, D., Hafekost, J., & Zubrick, S. R. (2016). Internet use and electronic gaming by children and adolescents with emotional and behavioural problems in Australia – results from the second Child and Adolescent Survey of Mental Health and Wellbeing. *BMC Public Health*, 16, 399. doi: <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3058-1>.

Riley, A. W. (2004). Evidence that school-age children can self-report on their health. *Ambulatory Pediatrics*, 4 (4), 371–376. doi: <https://doi.org/10.1367/A03-178R.1>.

Selfhout, M. H., Branje, S. J., Delsing, M., ter Bogt, T. F., & Meeus, W. H. (2009). Different types of internet use, depression, and social anxiety: The role of perceived friendship quality. *Journal of Adolescence*, 32 (4), 819–833. doi: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.10.011>.

Thatcher, A., Wretschko, G., & Fridjhon, P. (2008). Online flow experiences, problematic internet use and internet procrastination. *Computers in Human Behavior*, 24 (5), doi: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2007.10.008>.

Tucker, L. R., & Lewis, C. (1973). The reliability coefficients for maximum likelihood factor analysis.

Psychometrica, 3, 1–10.

Uzul, A. M., & Kilis, S. (2019). Does persistent involvement in media and technology lead to lower academic performance? Evaluating media and technology use in relation to multitasking, self-regulation and academic performance. *Computers in Human Behavior*, 90, 196–203. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.08.045>.

van den Eijnden, R. J. J. M., Meerkerk, G.-J., Vermulst, A. A., Spijkerman, R., & Engels, R. C. M. E. (2008). Online communication, compulsive internet use, and psychosocial well-being among adolescents: A longitudinal study. *Developmental Psychology*, 44 (3), 655–665. doi: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.3.655>.

van den Eijnden, R. J. J. M., Spijkerman, R., Vermulst, A. A., van Rooij, T. J., & Engels, R. C. (2010). Compulsive internet use among adolescents: Bidirectional parent-child relationships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38 (1), 77–89. doi: <https://doi.org/10.1007/s10802-009-9347-8>.

Varni, J. W., Limbers, C. A., & Burwinkle, T. M. (2007). How young can children reliably and validly self-report their health-related quality of life? An analysis of 8,591 children across age subgroups with the PedsQL™ 4.0 Generic Core Scales. *Health Qual Life Outcomes* 5, 1. <https://doi.org/10.1186/1477-7525-5-1>.

Vink, J. M., van Beijsterveldt, T. C. E. M., Huppertz, C., Bartels, M., & Boomsma, D. I. (2015). Heritability of compulsive internet use in adolescents. *Addiction Biology*, 21, 460–468. doi: <https://doi.org/10.1111/adb.12218>.

We are Social (2019). Digital 2019 Lithuania (january 2019) v01. In *Digital 2019: Global Internet Use Accelerates*. Paimta iš <https://www.slideshare.net/DataReportal/digital-2019-lithuania-january-2019-v01>

We Are Social (2018). Digital in 2018: World's internet users pass the 4 billion mark. In *Global Digital Report*. Paimta iš <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>

World Economic Forum. (2019). *Global information technology report 2016*. Paimta iš http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf

Yong, R., Inoue, A., & Kawakami, N. (2017). The validity and psychometric properties of the Japanese version of the Compulsive Internet Use Scale (CIUS). *BMC Psychiatry*, 17 (1), 201. doi: <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1364-5>.

Young, K. S. (1996). Psychology of computer use: XL. Addictive use of the internet: A case that breaks the stereotype. *Psychological Reports*, 79 (3), 899–902. doi: <https://doi.org/10.2466/pr0.1996.79.3.899>.

Zhao, J., Zhang, Y., Jiang, F., Ip, P., Ka Wing Ho, F., Zhang, Y., & Huang, H. (2018). Excessive screen time and psychosocial well-being: The mediating role of body mass index, sleep duration, and parent-child interaction. *The Journal of Pediatrics*, 202, 157–162. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2018.06.029>.